

Lucijan Adam

DALMATINOV PRISPEVEK PRI SLOVENSKI PROTESTANTSKI PESMARICI

Uvod

Pričujoči prispevek obravnava pregled Dalmatinovih prizadevanj pri slovenski protestantski pesmarici. Njegov namen je po- in do-kazati Dalmatinovo dopolnjevanje in dokončanje dela, ki ga je začel Primož Trubar. Osredotoča se na Dalmatinova uredniška, vsebinska in oblikovna prizadevanja, ki dosežejo leta 1584, z izdajo »druge« Dalmatinove pesmarice, svoj vrh. Trubarjevo in Dalmatinovo delo pri slovenski protestantski pesmarici je sklenil Felicijan Trubar. Receptcija, tudi Dalmatinovih pesmi, pa se je zgodila v prekmurski *Martjanski pesmarici*.

Pod izrazom oziroma oznako »slovenska protestantska pesmarica« razumem vsa prizadevanja, ki so se zgodila okrog pesmaric, s katerimi so se ukvarjali Primož Trubar, Jurij Dalmatin in Felicijan Trubar, in sicer od prve pesmarice, tiste iz leta 1563, ki bi jo lahko poimenovali tudi »Klombnerjeva«, pa do zadnje, Felicijanove izdaje iz leta 1595. Vsak od omenjenih je na podlagi »luthrovega«, uveljavil svoj pogled na njeno vsebino in obliko. Dalmatin je sodeloval pri večini, izvzemši prvo in zadnjo, to je tisto iz leta 1563 (Klombnerjevo) in leta 1595 (Felicijanovo), pri slednji le posredno, z objavljenimi pesmimi; pri prvi Trubarjevi iz leta 1567 je sodeloval le »pogojno«. Vmes je, leta 1575, sodeloval tudi pri Trubarjevi pesmarici *Tri dubovske pejsni*.¹

1 Prispevek je nastal na željo uredništva revije *Stati inu obstati*. Napravljen je na podlagi disertacije, ki sem jo pod mentorstvom doc. dr. J. Vinklerja zagovoril na Univerzi na Primorskem, Fakulteti za humanistične študije Koper, preteklo jesen: L. Adam: Življenje in delo Jurija Dalmatina ter mesto njegovih del v slovenski književnosti 16. stoletja, Koper 2012.

Eni psalmi, ta celi katehismus ... (1567)

V prvi »pravi« Trubarjevi pesmarici je Jurij Dalmatin sodeloval le pogojno. *Eni psalmi, ta celi katehismus ...*, ki so izšli leta 1567,² so verjetno (!) ena najredkeje ohranjenih Trubarjevih knjig, saj so se, kot danes vemo, žal (!), ohranili le v fragmentih v župnišču sv. Manga v Kemptnu.³ B. Berčič je knjigo priredil za faksimilirano izdajo.⁴ Od pesmarice, ki je nekoč obsegala enajst tiskovnih pol, se je ohranila le desetina,⁵ namreč prva in šesta tiskovna pola, ki vsebujeta: naslovno stran, predgovor v slovenskem jeziku, posvetilo v nemškem jeziku, tri Trubarjeve pesmi, naslov četrte, konec molitve, eno Kreljevo verzifikacijo in začetek pete Trubarjeve.⁶ Zaporedje in (na)tis(k) ohranjenih pesmi v veliki večini sovпада z drugo pravo Trubarjevo pesmarico iz leta 1574 *Ta celi katehismus, eni psalmi inu ... pejsni*,⁷ zato obstoji ver-

- 2 Bibliografski opis povzet po B. Berčič: *Bibliographie, Abhandlungen über die slowenische Reformation*, München 1968, str. 195, št. 21 (Berčič 1). ENI PSALMI, TA CELI CATEHISMUS, inu tih vegshih Gody, Stare inu Noue kerszhanske Peisni, od P. Truberia, S. Krelia, inu od drugih sloshene, druguzh popraulene inu pobulshane. Der gantz Catehismus, etlich Psalm, Christliche Gesäng, die man auff den fürnembsten Festen singet, in der Windischen sprach, zum andern Corrigirt vnd gemehret. Deut. 31. Scribite uobis Canticum Istud, et docete filios Israel: ut memoriter teneant, et ore decantent, Et sit mihi Carmen istud pro Testimonio inter filios Israel. VTIBINGI. [Ulrich Morhart.] M.D.LXVII.
- 3 J. Koruza: *Cerkvene pesmi in pesmarice slovenskih protestantov, Ta celi catehismus, eni psalmi, inv the vekshih godov stare inu nove kershanfke pejsni anno M.D.LXXXIII*, *Monumenta litterarum slovenicarum*, št. 19, Ljubljana 1984, 318, cit. po separatu iz Knjižnice za slovanske jezike in književnosti, FF Ljubljana, sign. Br I 312 (1ex) (Koruza).
- 4 J. Vinkler: *Trden grad je naš Gospod, k četrti knjigi Zbranih del Primoža Trubarja, Zbrana dela Primoža Trubarja, knjiga IV*, Ljubljana 2006, 501–566, cit. 553 (Vinkler 1). J. Vinkler: *Uporniki, hudi farji in hudičevi soldatje, podobe iz evropskih in slovenskih imaginarijev 16. stoletja (elektronski vir)*, Digitalna knjižnica, *Dissertationes* št. 17, Ljubljana 2011, način dostopa: <http://www.pei.si/Sifranti/staticPage.aspx?id=79>, 211, 212 (Vinkler 2). Koruza, 318, 319. ur. B. Berčič: *P. Trubar: Eni psalmi, ta celi catehismus 1567*, Ljubljana 1966 (Berčič 2).
- 5 B. Gerlanc: *Ob novem natisu starih duhovnih pesmi*, *Slovenska protestantska pesmarica*, urednik Bogomil Gerlanc, Ljubljana 1984, 303–324, cit. 312 (Gerlanc).
- 6 Vinkler 1, 553. Vinkler 2, 211, 212.
- 7 Berčič 1, 197, št. 23. TA CELI CATEHISMVS, ENI Psalmi, inu tih vegshih Godij, stare inu Noue kerszhanske Peisni, od P. Truberia S. Kreilia inu od drugih sloshene

jetnost, da je na izgubljene dele prve pesmarice in njeno vsebino moč sklepati iz Trubarjeve pesmarice iz leta 1574. Tako stališče zagovarjajo npr. Kidrič,⁸ Berčič⁹ in Vinkler,¹⁰ v fizični in deloma vsebinski podobi pesmarice pa temu oporeka Koruza,¹¹ ki je mnenja, da je Kidrič imel prav le deloma, ko je trdil, da sta bili pesmarici enaki, enake vsebine, in pravi, da glavni Kidričev argument, da je bilo Trubarjevo posvetilo Juriju Khislu iz Fužin pri Ljubljani, ki je bilo datirano na dan sv. Jurija 1567, v Trubarjevi pesmarici iz leta 1574 res ponatisnjeno vsebinsko verno, a z vidnimi popravki, ki jih je, tako Koruza, lahko napravil le Trubar sam. Trubar je v drugi pesmarici iz leta 1574 na novo objavil *Pričovane, de tu petje v cerkvi ...*, ki ga prva pesmarica iz leta 1567 nima, in je z njim uvodni del iz prve pesmarice raztegnil na celo tiskarsko polo. To je bil Koruzi zadosten razlog, da je podvomil o današnji – priznani, splošno (pre)vzeti – podobi zadnjega dela prve Trubarjeve pesmarice iz leta 1567. Nadalje Koruza pravi, da tudi v naslovu sporočeno »druguč popravlene« še ni zadovoljivo pojasnjeno in da glede teh prevladuje mnenje, da je s tem mišljena druga izdaja pesmi iz Trubarjevega katekizma iz leta 1550 in da se ta omemba ne nanaša na »Klombnerjevo« pesmarico iz leta 1563; na koncu dostavi, da je formulacijo »drugoč popravlene inu pobulšane« moč razumeti na dva načina, in sicer kot »drugič popravljena in izboljšana izdaja«, pred katero je bila že prvič popravljena izdaja, pred njo pa še prvotna izdaja, ter kot »druge popravljene in izboljšane izdaje«. Po mnenju Koruze je moč polno razpravljati šele o pesmarici iz leta 1574.¹² Koruza delno postavlja pod vprašaj tudi vsebino pesmarice iz leta 1567, predvsem njen zaključek. Pri tem se opira prav na navedbo avtorstva Dalmatino-

ne, tetryzh popraulene inu populshane. Der gantz Catechismus, etliche Psalmen, vnd christliche Gesäng, die man auff den fuernemmen Festen singet, in der Windischen Sprach. Zum dritten mal corrigiert vnd gemehrt. DEVT. 31. Scribite vobis Canticum istud, & docete filios Israël, vt memoriter teneant, & ore decantent. Et sit mihi Carmen istud pro Testimonio inter filios Israël. VTIBINGI. [Georg Gruppenbach,] 1574.

8 Koruza, 318.

9 Berčič 2 (Spremna beseda).

10 Vinkler 1, 553. Vinkler 2, 212, 213, 214.

11 Koruza, 318.

12 Vinkler 2, 211, 212. Koruza, 318, 319.

ve pesmi, ki jo spremlja oznaka »M.«, kar pomeni »magister«, tega naslova pa Jurij Dalmatin do leta 1569 ni imel; pa tudi, gledano skozi Trubarjeve konsistentne uredniške oči, bi po vsebini Dalmatinova pesem o Turkih, po mnenju Koruze morala stati ob boku obema Trubarjevima.¹³

Če fizična oblika knjige brez dvoma ostaja sporna, pa vsebinska, vsaj v večjem delu (!), ni. Nanašajoč se na Vinklerja je moč ugotoviti, da je v prvi Trubarjevi pesmarici iz leta 1567 verjetno bil vsebinski obseg v večini enak drugi pesmarici iz leta 1574. Tudi zaporedje pesmi v večjem delu ni bilo spremenjeno.¹⁴ Trditev, da je Jurij Dalmatin že v prvi Trubarjevi pesmarici 1567 objavil svojo prvo pesem, pa je le pogojna. *Ena serčna mollytov zuper Turke*, ki jo je Dalmatin prepesnil po originalu Johanna Kugelmanna iz leta 1540 *O Herr, ich ruff dein namen an* (O Gospod, kličem Tvoje ime),¹⁵ je bila zagotovo objavljena šele v pesmarici iz leta 1574. Pesem je v pesmarici iz leta 1574 opremljena s sočasnim notnim zapisom, katere melodija je povzeta po pesmi *Hilf Herze Gott dem deinen Knecht* (Gospod, pomagaj srcu tvojega hlapca) avtorja Matthäusa Greitterja, katere vsebina se nanaša na 119. psalm in ki je bila leta 1525 objavljena v *Dritt Theil Strassburger Kirchenampt* (Tretji del strassburškega Cerkvvenega urada). Omenjena Dalmatinova pesem o Turkih je bila ponatisnjena še v *Ta celi catehismus ... inu pejsni* 1584 in v pesmarici Felicijana Trubarja iz leta 1595.¹⁶

Tri duhovske pejsni (1575)

Dalmatin je sodeloval pri Trubarjevi pesmarici *Tri duhovske pejsni*,¹⁷ izdani v Tübingenu. Od enajstih pesmi, ki jih vsebuje, je večina

13 Koruza, 322.

14 Vinkler 1, 553, 554. Vinkler 2, 212.

15 Ur. J. Vinkler: Eni psalmi, ta celi catehismus inu tih vegših gody stare inu nove kersčanske peisni 1567, transkribiral, uredil, prevedel in spremno študijo napisal Jonatan Vinkler, Zbrana dela Primoža Trubarja IV, 271–455, cit. 443–447 (Vinkler 3).

16 Vinkler 3, 443, prim. op. št. 803 prav tam.

17 Berčič 1, 199, št. 25. Try Duhouske peisni. VII ENI, IE TE CERQVE BOSHYE SVPER NEE SOVRASHNIKE, TOSHba inu Molitou, Vti drugi inu treti, se vuzhi inu praui od prida inu dobrute Cristuseuiga Goriustanena inu hoiena Vnebessa.

Dalmatinovih, in to kar šest povsem novih, štiri so Trubarjeve in ena Janža Schweigerja.

Že uvodna pesem je Dalmatinova, *Canticum Simeonis. Nunc dimitis etc. Koker ta nemški Mit Frid und Freud etc. M. Iuria Dalmatina* (Simeonova pesem. Gospodar zdaj odpuščaš itd., kakor ta nemška Z mirom in veseljem itd. M. [agistra] Jurija Dalmatina). To je pogrebna pesem, ki jo je, kot navaja Vinkler, Dalmatin prepesnil po Luthrovem izvorniku iz leta 1524, *Canticum Simeonis. Mit Frid und Freud ich fabr dabın* (Simeonova pesem. V miru in veselju se napotim tja), ki je prvič izšla v pesmarici Johanna Waltherja *Geystlich Gesank-Buchleyn* (Knjižica za duhovno petje) v Wittenbergu leta 1524, Luther pa jo je objavil leta 1542 med pogrebnimi pesmimi z naslovom *Christliche Gesang, lateinisch und deutsch, zum begrabnis* (Krščanske pesmi, latinske in nemške, k pogrebnemu obredu). Iz izvornika s štirimi kiticami je Dalmatin tekst smiselno prestavil v obseg petih kitic. Objavil jo je tudi leta 1584 v pesmarici *Ta celi katehismus ... inu pejsni*, mesto pa je našla tudi v pesmarici Felicijana Trubarja iz leta 1595.¹⁸ Vsebina pesmi se nanaša na besede iz evangelija po Luku, ki so zvezane z obljubo Svetega Duha pravičnemu in bogaboječemu Simeonu, da ne bo umrl toliko časa, dokler ne bo videl Gospodovega Mesije. Prerokba Svetega Duha se je izpolnila v templju. Tja so namreč prinesli Jezuščka, da bi po judovski postavi opravili vse potrebno. Tudi Simeon ga je vzel v naročje in rekel: »Gospodar, zdaj odpuščaš svojega služabnika po svoji besedi v miru, kajti moje oči so videle tvojo rešitev, ki si jo pripravil pred obličjem vseh ljudstev: luč v razodetje poganom in slavo Izraela, tvojega ljudstva.« Jožef in Marija sta se (za)čudila (nad) Simeonovim(i) besedam(i). Simeon je vse tri blagoslovil in Mariji, Jezusovi materi, rekel: »Glej, ta je postavljen v padec in vstajenje mnogih v Izraelu in v znamenje, ki se mu nasprotuje, in tvojo lastno dušo bo presunil meč, da se razodenejo misli mnogih src.«¹⁹

Od Primosha Truberia, vnega vnuuzhni dolgi teshki bolesni sloshene. PER TIM SO ENI PSALmi inu ena Boshizhna peissen, od Iuria Dalmatina inu Iansha Shvageria, tolmazheni. Ettliche Geistliche Gesäng zuuor nicht gedruckt. VTL-BINGI, [Georg Gruppenbach] M. D. LXXV.

18 Ur. J. Vinkler: Try duhovske peissni, 1575, transkribiral, uredil, prevedel in spremno študijo napisal Jonatan Vinkler, Zbrana dela Primoža Trubarja IV, 455–488, cit. 456, prim. op. št. 811 prav tam.

19 Prim. Lk 2,29–35.

Vse druge Dalmatinove pesmi pa so v bistvu prevodne adaptacije psalmov: 1) *Ta XXV. Psalm. V ti viži koker ta nemski Auss tieffer Not etc.*,²⁰ 2) *Ta XXXI. Psalm. V ti viži koker ta nemški In dich hab ich gehoffet herz. M. Iuria Dalmatina*,²¹ 3) *Ta XLVI. Psalm. V ti viži koker ta nemški Ein veste Burg ist unser Gott*,²² 4) *Ta CXXIII. Psalm. V ti viži koker ta nemški Wo Gott der Herr nicht bey uns helt. M. Iuria Dalmatina*²³ in 5) *Ta XCI. Psalm. V ti viži koker ta nemški Wer in dem schutz des höchsten ist oder Auss tieffer Not etc.*²⁴ Za to pesmarico sta jih, po potrebi, morda (i)zbrala skupaj s Trubarjem.

Za prvi objavljeni, to je 25. (24.) psalm, velja, tako Vinkler, da je za predlogo Jurij Dalmatin pred seboj imel pesem *An allen Menschen gar verzagt, zu dir mein Seel will heben* (Kot je bilo obljubljeno človeštvu, se bo k Tebi dvignila moja duša) Andreasa Köpkeja, ki je pesem spisal kot dodatek k duhovni igri frančiškana Burckharda Waldisa iz Rige z naslovom *De parabell von verloren Szohn* (Prilika o izgubljenem sinu), ta pa je izšla v Rigi leta 1527 in je bila še dvakrat ponatisnjena (1539, 1553). Dalmatin je pesem priredil. Izpustil je 7. kitico, dodal pa zadnjo, 12. kitico. Melodija, po kateri se je pesem pela, je navedena kot splošno znana, po Luthrovem 130. psalmu *Aus Tieffer Not etc.* oziroma *De profundis clamavi* (Prošnja iz globine). Dalmatin je pesem, s spremljajočim sočasnim notnim zapisom, ponatisnil v svoji pesmarici iz leta 1584, ponatisnil pa jo je leta 1595 tudi Felicijan Trubar.²⁵

Psalm 31 je Dalmatin natančno, po obsegu in vsebini, prevedel po pesmi schwenckfeldovca Adama Reusnerja (ok. 1496–1575), ki jo je objavil v pesmarici Valentina Babsta *Geystliche lieder* (Duhovne pesmi) iz leta 1545. Melodija pesmi, kot navaja Dalmatin, je povzeta po *In dich hab ich gehoffet Herz* (Nate sem postavil svojega srca upanje) in jo je Dalmatin, s sočasnim notnim zapisom, objavil v svoji pesmarici iz leta 1584, ponatisnil pa jo je Felicijan Trubar v pesmarici iz leta 1595.

20 Vinkler 4, 455–488, cit. 468–471, prim. op. št. 872–874 prav tam.

21 Vinkler 4, 455–488, cit. 471, 472, prim. op. št. 875 prav tam.

22 Vinkler 4, 455–488, cit. 472–474, prim. op. št. 876–878 prav tam.

23 Vinkler 4, 455–488, cit. 474–476, prim. op. št. 879 prav tam.

24 Vinkler 4, 455–488, cit. 477–479, prim. op. št. 882 prav tam.

25 Vinkler 4, 455–488, cit. 468, 469, prim. op. št. 872, 873 prav tam.

Izvorno je melodija pripadala pasijonski pesmi *Da Jesus an dem Kreuze stund* (Tam na križu Jezus stoji).²⁶

Psalm 46 je Dalmatin predelal po Luthrovi predlogi. Melodijo je navedel po nemški *Ein feste Burg ist unser Gott* (Trden grad je naš Bog), ki je, kot piše Vinkler »pesemsko-glasbeni emblem nemške protestantske reformacije, *Schutz- und Trutzlied evangelischanske cerkve*«, ki jo je leta 1527 uglasil Luther, prvič pa je bila natisnjena leta 1528 v Wittenberški pesmarici, sicer brez melodije, nato pa je našla svoje mesto v vseh pomembnejših protestantskih pesmaricah. Njeno glavno, vodilno melodijo je v počastitev 300-letnice augsburške konfesije, za tako imenovano »Protestantsko simfonijo«, uporabil tudi Felix Mendelssohn (Simfonija št. 5 v d-molu). Psalm je Dalmatin ponatisnil leta 1584, Felicijan Trubar pa leta 1595.²⁷

Psalm 124 je Dalmatin, kot navaja Vinkler, po vsej verjetnosti predelal po šestkitični psalmski parafrazi *Wo Gott der Herr nicht bei uns hält* (Ko se Gospod Bog ne zadržuje pri nas) Justusa Jonasa (ok. 1493–1555) iz leta 1524; po njeni melodiji se je Dalmatinova predelava tudi pela. V drugi polovici 16. stoletja je bil 124. psalm sestavni del večine protestantskih in številnih katoliških pesmaric. Pod naslovom *Nisi quia Dominus erat etc. Ta CXXXIII. Psalm* (Ko ne bi bil Gospod itd., 123. psalm) ga je Dalmatin objavil v svoji pesmarici iz leta 1584, ponatisnil pa ga je tudi Felicijan Trubar leta 1595.²⁸

Psalm 91, ki se je pel po melodijah *Wer in dem Schutz dess höchsten ist* (Kdor je v zavetju Najvišjega) ter *Auss tieffer Not etc.* (Prošnja iz globine itd.), je, kot navaja Vinkler, ki se sklicuje na J. Čerina,²⁹ mogoče

26 Vinkler 4, 455–488, cit. 471, 472, prim. op. št. 875 prav tam.

27 Vinkler 4, 455–488, cit. 472–474, prim. op. št. 876, 877 prav tam.

28 Vinkler 4, 455–488, cit. 474–476, prim. op. št. 879 prav tam.

29 J. Čerin: *Pesmi slovenskih protestantskih pesmaric, njih viri in njih poraba v poreformacijskih časih*, Trubarjev zbornik, uredil Fran Ilešič, Zbornik, na svetlo daje Matica Slovenska, X. zvezek, V Ljubljani 1908, str. 126–244, cit. str. 234, navaja: »št. 93. Izd. 1584, str. 192. 1595, str. 326. Psalmus XCVI. Qui habitat in adjutorio altissimi. Ta 91. psalm, v ti viži, kakor ozgoraj ta 25. psalm: Mojo dušo, gospud, k tebi etc., ali kakor 130. psalm: Mi, kir smo v zli globoščini etc. Skuzi J. Dalmatina. 10 kitic po 7 vrstic. Dalmatinova pesem: »Kir na tim svejti prebiva«, se po vsebini, po številu kitic in po gradnji verza razlikuje od vseh 19 nemških pesmi o 91. psalmu, ki sem jih imel v rokah. Zato jo smatram za samostojno pesnitev Dalmatinovo...«

šteti za Dalmatinovo avtorsko pesem na podlagi psalma. Z manjšimi popravki jo je objavil tudi Matija Kastelic v *Bratovskih bukvicah s. Roženkranca* leta 1682. Dalmatin jo je pod naslovom *Psalmus XCI. Qui habitat in auditorio Altissimi. Ta XCI. psalm, v ti viži koker ozgoraj ta 25. psalm: Mojo dušo, Gospud, h tebi etc. ali koker 130. psalm: My kir smov zli globoščini etc.* objavil leta 1584 v svoji pesmarici, ponatisnil jo je Felicijan Trubar leta 1595.³⁰ Iz predstavljenih pesmi je mogoče sklepati, da je Dalmatin psalme večinoma, razen 91. psalma, ki gaje Čerin prepoznal za Dalmatinovo avtorsko pesem po psalmski predlogi, prirejal po primarnih avtorjih, po Luthru, Waldisu, Jonasu, Zwicku in Reusnerju, in iz raznih bolj ali manj znanih protestantskih pesmaric.³¹

K Trubarjevemu in Dalmatinovemu prevajanju psalmov je dostaviti tudi zaključke, spoznanja F. Premk, ki je na temelju primerjave prevajanja psalmov, namreč po zaporedju izvirnik (hebrejski) – Trubar – Dalmatin – Luther – Vulgata, ter še na podlagi nekaterih drugih domačih in tujih prevodov ugotovila, da se je Dalmatin precej naslanjal na Luthrovo skladnjo, da je besedišče v veliki meri oprl na Trubarjevo, da je po Luthrovem zgledu pogosto opustil dele izvirnikovega besedila ter da je za prevajanje uporabljal, poleg Luthrove, tudi druge predloge. Po njenem mnenju sta, tako Trubar kot Dalmatin, pri prevajanju psalmov izročilo dobro povzela, kos pa sta bila tudi najtežjim *Psalterjevim* pesemskim besedilom.³²

Ta celi katehismus ... inu pejsni (1579)

Dalmatin je leta 1579 v Ljubljani pri Mandelcu natisnil novo izdajo pesmarice,³³ prvo od dveh »Dalmatinovih« (naslednjo 1584). Vse se zdi, da je bil Trubar pri njej vsaj posredno udeležen, njen prireditelj

30 Vinkler 4, 455–488, cit. 477, prim. op. št. 882 prav tam.

31 Vinkler 2, 216, 217.

32 Prim. F. Premk: *Korenine slovenskih psalmov*, Ljubljana 1992, str. 431–435.

33 Berčič 1, 213, št. 34. TA CELI CATEHISMVS, ENI Psalmi, inu tih vegshih Gody, Stare inu Nove Kerszhanske Peisni, od P. Truberia, S. Krellia inu od drugih sloshene, Sdaï supet na novu popraulene, inu sveliku leipimi Duhounimi Peisni pobulshane. [Vignette.] VLVBLANI, [Janž Mandelc] M. D. LXXIX.

pa je bil (za)gotovo Jurij Dalmatin, ki je Trubarjevo uredniško zamisel pesmarice, kakor piše Koruza, izčistil in dognal. V tej izdaji pesmarice je objavil svojih devet novih pesmi.³⁴

Predgovor v nemškem jeziku, ki ga je Trubar posvetil Juriju Khislju, je datiran z letnico 1567 in je po vsebinski plati povsem enak kot v izdaji pesmarice 1574.³⁵ Po štirih praznih straneh, ki dajejo slutiti, da je Dalmatin morda želel, Trubar pa vsaj mislil na nov, drugačen predgovor, sledi že v prejšnji izdaji objavljen Trubarjev uvod, razmišljanje o glasbi *Pričovane, de tu petje v cerkvi, kedar se zastopnu iz srca poje, Bogu dopade inu je pridnu tim mladim ludem*. Temu sledi blok s pesmimi, brez sočasnega notnega zapisa (!), ki jih je Dalmatinova prirediteljska, uredniška roka nekaj malega priredila, nazadnje, na straneh 175–178, kakor so štete v originalu, pa še *Register le-tih bukvic* oziroma kazalo.³⁶

Na novo je Dalmatin uvrstil v pesmarico vseh enajst pesmi iz *Treh duhovskih pejsni* 1575, svojo pasijonsko pesem (1576), Trubarjevo parafrazo iz *Tega prvega psalma ž nega trijemi izlagami* (1579), iz *Kreļjeve Otročje Biblije* (1566) pa *Pesem inu molitov, da Bog svojo cerkov pred Antihristusovo ter posvetno silo ohrani*. Poleg tega je objavil deset povsem novih pesmi, od tega devet svojih, vse pa je smiselno, po vsebini, uvrstil v strukturno podobo kancionala, kakršno je uveljavil že Trubar. Iz pesmarice je v tej redakciji izpadlo pet bogoslužnih spevov

34 Koruza, 324, 325, 327.

35 Plemenitemu in krepostnemu mlademu gospodu Juriju Khislju ... v: ur. E. Vrečko: P. Trubar: Nemški spisi, elektronski vir, prevedel, opombe, komentarje in spremeno besedo napisal Edvard Vrečko, Zbirka Zbrana dela Primoža Trubarja, št. 11, Ljubljana 2011, način dostopa: <http://www.pei.si/Sifranti/StaticPage.aspx?id=110,261-266,cit.266,op.št.250> (Vrečko). Ta celi catehismus ... inu pejsni 1579. 173. Pejsen pred jedjo, skuži Jurja Dalmatina. Obj. M. Rupel: Slovenski protestnatski pisci, druga dopolnjena izdaja, Ljubljana 1962, 331–333, 445, op. k strani 331 (Rupel 1).

36 Ta celi catehismus, eni psalmi, inu the vegših gody, stare inu nove kerszhanske peisni, od P. Truberia, S. Kreilla inu od drugih sloshene, sdaĭ supet na novu popraulene, inu sveliku leipimi duhounimi peini pobulshane, Ljubljana 1579, dosegljivo na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-UGF0YBAD/?query=%27keywords%3ddalmatin%27&pageSize=25&ftype=knjige> (20. april 2012), manjkajo strani 7–10, Trubarjeva parafraza apostolske vere, nadalje 15–16 Kreļjeva razlaga Luthrove vere, 31–32 deli Litanije (Ta celi catehismus... 1579).

v prozi. Dalmatin se je pri uredniškem delu držal Trubarjeve prakse, edini poseg v vsebinsko zgradbo sta bili dve menjavi mest pesmim, in sicer Trubarjevo »novo« velikonočno pesem je prestavil med prazniške, *Prošno za mir* pa iz zadnjega dela pesmarice med molitvene pesmi. Omenjeni uredniški poseg vidi Koruza v luči Dalmatinovega doslednega prizadevanja za izpolnjevanje Trubarjeve uredniške zamisli.³⁷

V prazniškem delu pesmarice so tako svoj prostor našle nove: 1) Schweigerjeva božična *Božična pejsen iz evangelia s. Lukeža, na 2. Cap. Iohannes Schvejgerus. V tej viži kakor zgoraj: Hvalimo mi danas Boga etc.*, ki jo je Janž Schweiger zložil po vsebini 2. poglavja evangelija po Luku, na temo angelovega oznanjenja pastirjem o rojstvu Odrešenika, darovanja Jezusa v templju, vrnitve v Nazaret ter Jezusovega obiskovanja templja,³⁸ 2) Dalmatinova pasijonska oziroma verzificirani Pasijon, ki je bil objavljen že v *Pasijonu* (1576), 3) *Ta stari pasijon* oziroma *Patris sapientia* (Modrost Očetov), 4) Trubarjeva *Velikonočna pejsen. V ti se pravi inu vuči, kako v prid inu dobruto je Kristus vsem vernim ž nega martro inu gorivstanem od smerti dobriga sturil, opravil inu dobil iz Treh duhovskih pejsni* (1575) ter 4) Trubarjeva vnebohodna *Ena pejsen od prida inu do-brute Kristuseviga hojena v nebessa inu drugiga prihoda na sodni dan, prav tako iz Treh duhovskih pejsni* (1575).

V naslednjem, vmesnem delu, je Dalmatin, kakor piše Koruza, izpustil velikonočno pesem in vanj uvrstil Kreljevo *De pacem domine etc.*, *Prošna za mir* (O miru Gospodovem, Prošnja za mir). Razdelek parafraziranih psalmov, ki je ostal urejen po zaporednih številkah psalmov, po katerih so bili prepesnjeni, se je v tej Dalmatinovi redakciji najbolj povečal, in sicer iz devetih na sedemnajst pesmi. V pesmarico je bilo sprejetih vseh šest psalmov iz *Treh duhovskih pejsni* 1575, to je pet Dalmatinovih in en Trubarjev, ter en psalm iz Trubarjevega tiska *Ta prvi psalm ž nega trijemi izlagami* iz leta 1579. Povsem nova je bila Dalmatinova prepesnitev 137. psalma, *Psalmus CXXXVII. Super flumina Babylonis. Ta 137. psalm, v ti viži kakor ta Nemški: An wasser flu^essen Babylon etc. Skuzi Juria Dalmatina. (Psalm 137.*

37 Koruza, 326.

38 Lk 2.

Ob rekah Babilona, po melodiji, kot nemška: Na vodi reke Babilon itd. Po Juriju Dalmatinu).³⁹

Zadnji, zaključni del pesmarice, je doživel največ redakcijskih posegov. Dalmatin je iz redakcije pesmarice iz leta 1574 izpustil štiri od šestih pesmi, kot prehod od psalmov k molitvam in pesmim pa je objavil ponatis svoje *Simeonove pesmi* (*Canticvm Simeonis, Nunc dimitis etc. V ti višji: Mit frid und freud ich fahr etc. Skusi Iuria Dalmatina*) iz *Treh duhovskih pejsni* (1575),⁴⁰ nato Kreljevo *Pejssem inu molitou, de Bug svojo Cerkou pred Antikristovo ter posvitno silo obrani. V ti viži: Jest verjo v eniga Boga etc. Skusi Seb:[astijana] Krelja, ki jo je Krelj natisnil v Otročji bibliji* (1566),⁴¹ tej pa je Dalmatin dodal svoj pesniški prvenec *Ena serčna molitou zuper Turke, v to Pejsen zložena od M. Juria Dalmatina. V ti viži: O, Herr ich ru^eff dein Namen etc.*⁴² Dodal je še svojih šest molitvenih pesmi in eno Trubarjevo: 1) *Ena troštliva Pejsen iz XI. Cap: Matth: vzeta, v ti viži: Kompt her zu mir / spricht Gottes Son etc. Skuzi J. Dalmatina*,⁴³ 2) *Ena serčna molitou h Kristusu, za odpusčajne grehou, za gmerajne inu stanovitnost te vere, inu za eno dobro smert. V ti viži: Allein zu dir Herr Jesu Christi etc. Skuzi Juria Dalmatina*,⁴⁴ 3) *Ena serčna inv troštliva molitov za eno pravo kersčansko smert, inu veselo od smerti vstajene: Wenn mein stündlein verhanden ist. Skuzi J. Dalmatina*,⁴⁵ 4) *Ena pejsen, kadar človik v jutru vstane, v ti viži: Ich danck dir liber Herr, etc. Skuzi J. Dalmatina*,⁴⁶ 5) *Completa, Trubarjeva večerna molitev*,⁴⁷ 6) *svojo Pejsen pred jedjo, v ti viži kakor ta nemška: Allmechtiger gu^etiger Gott etc.*⁴⁸ ter 7) *Pejsen po jejdi, v ti viži: Dancket dem Herrn denn er ist etc. Skuzi J. Dalmatina*.⁴⁹

Ob koncu pregleda prve Dalmatinove samostojne redakcije protestantske pesmarice je moč ugotoviti, da se je njen urednik generalno

39 Ta celi catehismus ... 1579, 151–153.

40 Ta celi catehismus ... 1579, 153, 154.

41 Ta celi catehismus ... 1579, 154–158.

42 Ta celi catehismus ... 1579, 158–160.

43 Ta celi catehismus ... 1579, 160–164.

44 Ta celi catehismus ... 1579, 164–166.

45 Ta celi catehismus ... 1579, 168–170.

46 Ta celi catehismus ... 1579, 171–173.

47 Ta celi catehismus ... 1579, 173–175.

48 Ta celi catehismus ... 1579, 175–174(i.e. 176).

49 Ta celi catehismus ... 1579, 174(i.e. 176)–175(i.e. 176).

še vedno držal Trubarjevega uredniškega ususa, od katerega ni odstopal, se je pa v znanju še dodatno izpopolnil. Za omenjeno redakcijo protestantske pesmarice je tako mogoče reči, da je most med Trubarjevo iz leta 1574 in Dalmatinovo iz leta 1584, ki je bila natisnjena v istem času kot *Biblija*, prav tako v Wittenbergu. Tam so se Dalmatinove izkušnje iz sodelovanja pri Trubarjevih pesmaricah in prve lastne redakcije pesmarice 1579 že močno poznale. Vse kaže, da je prav naslednja redakcija protestantske pesmarice, to je Dalmatinova 1584, vrh slovenske protestantske kancionalistike. Tako po formi kakor po vsebini je bila namreč verjetno najbolj dovršen slovenski protestantski kancional.

Ta celi katehismus ... inu pejsni (1584)

Brez dvoma je pomembnejša od prejšnje (1579) druga »prava« Dalmatinova pesmarica *Ta celi katehismus ... inu pejsni* (1584), ki je v tem času najlepša, iz jezikovnega in glasbenega vidika najpopolnejša pesmarica.⁵⁰ V njej je Dalmatin svobodno uveljavil svoj uredniški pogled. Spremenil je že naslov, knjiga pa nima podnaslova v nemščini. V posvetilu je posebej poudaril, kako so Trubarjeve katekizemske pesmi razširile znanje katekizma med ljudi in kako so, povsod kjer so prišle v rabo, po večini izginile druge nepotrebne in pohujšljive, zaljubljene pesmi: »In da se na tem mestu zaradi kratkosti izognem drugim primerom iz *Svetega pisma* in iz nekih drugih zgodb glede znatne koristi, ki jo je napravilo z Božjo milostjo krščansko petje v razumljivem jeziku pri vseh narodih in jezikih, povem, da se imamo ubogi Slovenci v teh poslednjih časih posebno zahvaliti njegovi nedopovedni usmiljenosti za tako očetovsko dobroto. Kajti, ko je častiti in v Bogu učeni gospod Primož Trubar, moj ljubljeni gospod, patron in v Kristu oče, še pred mnogimi leti spravil ves katekizem v imenitne slovenske rime, v ljubke melodije in napeve ter ga nato pomnožil z nekaterimi slovenskimi psalmi in duhovnimi pesmimi, ki jih je pred 17 leti izdal v

50 I. Florjanc in E. Škulj: Slovenski protestantski napevi, harmonizacija za zборе, druga, dopolnjena in popravljena izdaja, ob 500-letnici Trubarjevega rojstva, Ljubljana 2008, 81 (Florjanc-Škulj).

imenu Vašega blagorodja, se je pokazala pri nas korist ne samo v tem, da so povsod, kjer so prišle v rabo omenjene slovenske pesmi, večinoma izginile druge nepotrebne in pohujšljive zaljubljene popevke, marveč so se mnogi imenitno poučili v vsem krščanskem nauku, poleg pridige čiste Božje besede tudi s tem koristnim sredstvom; naučili so se deset božjih zapovedi, ki jih prej niso znali, Vere in očenaša, ki jih prej niso razumeli, poučili so se glede poglavja o sv. krstu in sv. zakramentu pravega telesa in krvi Jezusa Kristusa, ki jim prave rabe in koristi niso poznali. Nekateri od teh so nato srečno v Kristu umrli, drugi, še živeči, se iskreno zahvaljujejo Bogu za to njegovo milost in dobroto ...«⁵¹ Po Trubarjevem in drugih »krščanskih učiteljev« zgledu, je delo nadaljeval Dalmatin, skupaj z nekaterimi drugimi iskrenimi kristjani, ki so prevedli »v naše rime in napeve nekaj nemških in latinskih duhovnih pesmi, ki so v rabi v vsem svetem rimskem cesarstvu pri evangeljskih in pri cerkvi, pripadnici augsburške veroizpovedi«.⁵²

Uvodnega teksta, Trubarjevega *Pričovanja*, ni spreminjal. Prvega mojstra slovenske besede in svojega prvega dobrotnika je zelo spoštoval. Morda je tudi menil, da se boljšega teksta ne da napisati. Kakor koli, Trubarjev uvod je bil v Dalmatinovih očeh končen.

V prvem, katekizemskem, liturgičnem delu pesmarice je Dalmatin – drugače kakor v prejšnji pesmarici – v skupino veroizpovedi ponovno uvrstil prozno besedilo apostolske veroizpovedi s sočasnim notnim zapisom, nikejsko veroizpoved ter Atanazijevo veroizpoved, slednji brez notnega zapisa, a s splošnim navodilom, da se lahko pojeta po melodijah, po katerih se pojejo psalmi v latinščini. Dodal je še eno svojo, čisto novo pesem o krstu; to je *Ena druga nova duhovna pejsen od s. Karsta, skuz Jurja Dalmatina*, katere napev je bil prvič objavljen pod Luthrovo pesmijo *Es wollt uns Gott genädig sein* (Bog nam hoče biti milostljiv), objavljeno v Waltherjevi pesmarici iz leta 1524, nato še pri Klugu leta 1543, ponovno pod Luthrovo *Christ unser Herr zum Jordan kam* (Kristus naš Gospod je prišel k Jordanu). Melodija je bila znana

51 Ta celi katehismus ... inu pejsni 1584. 183. posvetilo Juriju Khislu s Fužin. Obj. Rupel, 345–348, cit. 345, 346, 347 (Rupel 2).

52 Rupel 2, 345–348, cit. 345, 346, 347.

tudi na Češkem.⁵³ S to pesmijo je Dalmatin poskrbel, da so vse Trubarjeve pesmi v pesmarici dobile vsaj eno vzporednico. Iz tega dela je Dalmatin izločil Trubarjeve litanije. *Te Deum*, ki je prej stal za litanijskimi kolektami, pa je premestil pred litanije.⁵⁴ Po Dalmatinovem uredniškem posegu je prvi del pesmarice obsegal 20 besedil.

V drugem, prazniškem delu pesmarice je Jurij Dalmatin ciklu božičnih pesmi dodal dve svoji novi. Prva, *Ta božična pejsen: Puer natus, skuzi J. Dalmatina, Puer natus, ein Kind gebor'n zu Betlehem*, (Detetovo rojstvo), je bila zelo razširjena v evangeličanskih in katoliških pesmaricah. Verjetno je nastala v 14. stoletju. Melodija je bila v protestantskih pesmaricah prvič notirana pri Klugu leta 1543, nato pri Babstu leta 1545.⁵⁵ Druga je bila *Ta hvaležna božična peisen, A solis ortus cardine etc., slovenski skuzi J. Dalmatina* (A solis ortus cardine etc., Iz dežel vzhajajočega sonca), kar so prevedli v nemško *Christum wir sollen loben schon* (Kristusu smo se zaobljubili); melodijo zanjo je zložil verjetno že Coelis Sedulius v prvi polovici 5. stoletja. V protestantskih pesmaricah je bila prvič objavljena leta 1542 pri Waltherju, nato jo je objavil tudi Babst leta 1545. Poenostavljena melodija je bila objavljena v *Erfurter Enchiridionu* leta 1524 ter bratislavski pesmarici iz leta 1525.⁵⁶ *Ta staro velikanočno pejsen*, ki je v Trubarjevi redakciji imela šest kitic, je Dalmatin popravil in ji dodal devet novih kitic. Po Dalmatinovem uredniškem oblikovanju je ta del pesmarice obsegal sedemnajst pesmi.⁵⁷

V vmesnem delu so po Dalmatinovem uredniškem posegu – izločil je obe pesmi o smrti – ostale le še tri molitvene pesmi, ki pomenijo nekakšen uvod v psalme.⁵⁸

Z Dalmatinovo ureditvijo se je tudi število psalmov povečalo na 20. Dodal je tri svoje nove, namreč 23., 47. in 103. psalm. Dalmatinov 23. psalm, *Psalmus XXIII. Dominus regit me, etc. – Ta XXIII. Psalm Davidov, skuzi J. Dalmatina*« (Dominus regit me, Gospod je moj pastir),

53 Florjanc-Škulj, 82.

54 Koruza, 327, 328.

55 Florjanc-Škulj, 85.

56 Florjanc-Škulj, 86.

57 Koruza, 327, 328.

58 Koruza, 327, 328.

ima v začetku in koncu isto melodijo kot pesem *Nun freut euch, liebe Christen g'mein* (Veselimo se, ljubi Kristjani), ki jo je objavil Klug leta 1535.⁵⁹ Psalm št. 47, *Psalmus LXVII. Deus misereatur nostri etc.* (Bog nam bodi milostljiv), se je pel na melodijo, ki je bila prvič objavljena v protestantski pesmarici pod Luthrovo psalmsko pesmijo *Es wollt uns Gott genädig sein* (Bog bodi usmiljen nad nami) v *Teutsch Kirchenamptu* (Nemškem cerkvenem uradu) v Strassburgu leta 1525.⁶⁰ Psalm št. 103, *Psalmus CIII. Benedic anima mea Domino* (Psalm 103. Gospod blagoslovi mojo dušo), se je pel na melodijo, ki je bila prvič objavljena v protestantski pesmarici *News Gesang, mit dreyen stimmen, den kirchen vnd schulen zu nutz etc. durch Joannem Kugelmann gesetzt* (Nove pesmi, s tremi glasovi, cerkvam in šolam v uporabo, sestavil Johann Kugelmann) *Augsburg 1540*.⁶¹

Psalmom sledi sklop devetih pesmi, ki jih je Jurij Dalmatin v istem zaporedju objavil že v prejšnji pesmarici (1579). V tej redakciji jim je dodal šest novih, eno anonimno, štiri lastne, podpisane (!) in eno Bohoričevo. Prva nova v tem razdelku je morda Dalmatinova, čeprav avtorstvo v naslovu ni navedeno in se vodi kot anonimna, namreč *Ena druga lepa pejsen zuper sovražnika Turka, katera se mora pejti, kakor je ozdolaj notiramu, ali kakor: O Bug, o Bug, veliki Bug, etc. ozgoraj na 157. platu*, katere melodija je bila prvič objavljena k pesmi *Ach Gott von Himmel sieh darein* (Gospod, poglej dol z nebes), *Kirchenampt* (Cerkveni urad) leta 1524.⁶² Zdi se, kakor da je pesem nadaljevanje starejše, bolj znane, prej omenjene sestre. Prva Dalmatinova nova, podpisana, je *Ena pejsen od postave inu evangelija, v tej viži, kakor, Oča, Syn, Duh, Nebeski kralj etc. ozgoraj na 32. platu, skuzi J. Dalmatina*, katere melodija je posneta po Trubarjevi *Kratka izlaga tiga Očanaša*, ki je izšla že v pesmarici leta 1574 in jo Trubar navaja tudi v posvetilu, ko pravi: »[...] in kadarkoli so v Ljubljani v cerkvi peli Nun bitten wir den heiligen Geyst ali Oča, sin, Duh, nebeški Kral itd. peteroglasno, ob spremljavi regala, pozavne, cinka in šalmaja, sem vsakokrat v sebi občutil posebno veselje, ponižnost, ljubezen, željo in resnobo do pridiganja in mo-

59 Florjanc-Škulj, 87.

60 Florjanc-Škulj, 91.

61 Florjanc-Škulj, 92.

62 Za melodijo gl. Florjanc-Škulj, 96.

litve.«⁶³ Kot druga sledi *Ena duhovna pejsen k našimu Gospudu Iesusu Cristusu, Herr Christ der einig Gottes Son, skuzi Jurja Dalmatina, Herr Christ der einig Gottes Son* (Gospod Kristus, edini božji sin), ki je bila prvič objavljena pod pesmijo Elizabete Creutzigerjeve *Herr Christ der einig Gottes Sohn* (Gospod Kristus, edini božji sin), ki je prvič izšla v *Erfurter Enchiridon* (Erfurtski priročnik) leta 1524.⁶⁴ Tretja nova je *Ena serčna pejsen za vero, lubezan, vupanje inu volnu potrpljenje, skuzi Jurja Dalmatina*, ki ima enako melodijo kot Iv. Agrikole *Gottes Recht und Wunderthat* (Božja pravica in čudeži).⁶⁵ Četrta je *Ena duhovna hvaležna pejsen po jedi, v tej viži, kakor ozgoraj: O Crist, pravi sin božji etc. fol. 229, skuzi Iurja Dalmatina*.⁶⁶ Bohoričeva pesem je signirana z inicialkama A. B., naslovljena kot *Ena druga otročja pejsen, kadar se zjutra gori vstane ali zvečer spat gre k naprej petju, svojim otrokom skuzi A. B. Zložena, se mora pejti kakor: Ne daj, Oča, Naš lubi Bug, ali v le ti viži*.⁶⁷

V zadnjem delu, za katerega je iz predhodnega Trubarjevega in Dalmatinovega uredniškega ususa (raz)vidno, da je bil vedno zaključni, torej v pesmih o smrti, je Jurij Dalmatin objavil štiri pesmi. Uvodna pesem je Trubarjeva, originalnega naslova *Cantus media vita etc. per Truberum. Ena peisen: Mitten wir im Leben sind etc ...* (Pesem o življenju od Trubarja. Ena pesem: Smo v sredini življenja). Tej sledi Dalmatinova *Ena serčna inu trošiliva molitou za eno pravo kerščansko smert, inu veselu od smerti vstajenje, inu se more pejti, kakor je odzdolaj notiranu, ali vti viži, kakor ta nemška, Wenn mein stu°ndlein verhanden ist. Skuzi I. Dalmatina«*, *Wenn mein stu°ndlein verhanden ist*« (Če se mi bliža ura smrti), ki jo je izvzel iz psalmškega dela in jo v takem notnem zapisu, kot ga ima Dalmatinova, ni najti v nobeni od predslovenskih pesmaric.⁶⁸ Tretja je Schweigerjeva *Ena lepa duhovna pejsen, katera na kratkim v'sebi derži vse štuke karščanske vere, na katere slejdni karščenic more veselu umreti inu izveličan biti, zložena skuzi Janža Schweigerja inu se more pejti, kakor je le-tu ozdolaj notiranu, ali kakor: Oča, sin, duh, nebeški kralj etc. ozgoraj na 32. platu*, ki se je pela tudi po melodiji Trubarjeve *Kratka izlaga tiga Očenaša*, ki jo Trubar navaja

63 Florjanc-Škulj, 46.

64 Florjanc-Škulj, 97.

65 Florjanc-Škulj, 99.

66 Za melodijo gl. Florjanc-Škulj, 97.

67 Florjanc-Škulj, 100.

68 Florjanc-Škulj, 102.

tudi v posvetilu Juriju Khislu,⁶⁹ za besedilo in še posebej melodijo v sočasnem notnem zapisu pod samim tekstom pa predloge ni moč najti in jo štejejo za izvirno Schweigerjevo delo.⁷⁰ Četrta in zadnja v tem delu je Kreljeva *Ena pogrebska pejsen per Krellium*, katere melodijo so poznali že v pesmarici čeških bratov iz leta 1531. Avtor besedila je M. Weise. Pričujoča melodija je bila prvič objavljena v pesmarici G. Rhawa *Gesenge für gemeine Schulen* (Pesmi za splošne šole), ki je izšla v Wittenbergu leta 1544.⁷¹

Zaključne pesmi, ki bi jim morda lahko rekli dodatek, saj jih je Dalmatin verjetno spesnil, sestavil šele v Wittenbergu, ko se je pričujoča pesmarica že tiskala, drugače bi jih verjetno uvrstil po vsebini na mesto, ki jim pripada, so tri, dve praznični in ena duhovna. Podpisana je le praznična *Ena finkuštna pejsen*. Prva je praznična, adventna *De adventu Domini. Pejsen od adventa*, katere melodije ni moč najti nikjer.⁷² Tej sledi Dalmatinova podpisana binkoštna *Ena finkuštna pejsen iz Actor. 2. Cap. v'ti viži kakor ta nemška: Aus Jhesus Christus Gottes Son etc. skuzi Iurja Dalmatina, Aus Jhesus Christus Gottes Son etc.* (Jezus Kristus, božji sin), zadnja pa je *Ena lepa duhovna pejsen*, katere napev se nahaja že v rokopisu Crailsheim Monoetius 1565.⁷³

Pesmarica je, v primerjavi z ljubljansko iz leta 1579, prinesla 16 novih besedil, in sicer 11 Dalmatinovih ter po eno Bohoričevo in Schweigerjevo, tri pa so anonimna. Dalmatin je v tej pesmarici objavil 28 pesmi, Trubar 24, Krelj 10, Schweiger 2, Bohorič in Klinc po eno, pet je »ta starih«⁷⁴ ljudskih pesmi, 3 anonimne so verjetno Dalmatinove.

Po tej, drugi pravi »Dalmatinovi«⁷⁴ pesmarici, je leta 1595 izšla še ena, namreč pesmarica, ki jo je za tisk pripravil Felicijan Trubar. To je bila najobsežnejša slovenska protestantska pesmarica, tako po obsegu besedil kot po številu strani. Felicijan Trubar ji je dodal 23 novih besedil. V njej sta prvič objavila dva nova pesnika, Marko

69 Za melodijo gl. Florjanc-Škulj, 46.

70 Florjanc-Škulj, 103.

71 Florjanc-Škulj, 61.

72 Florjanc-Škulj, 103.

73 Florjanc-Škulj, 104.

74 B. Gerlanc: Naša knjiga duhovnih pesmi, Slovenska protestantska pesmarica, Ljubljana 1984, 315–317, cit. 316 (Gerlanc 1).

Kumprecht in Janž Znojilšek.⁷⁵ Felicijan Trubar je v pesmarico sprejel vseh 62 napevov iz Dalmatinove pesmarice 1584 in dodal še 7 novih.⁷⁶

Protestantske pesmi so bile v svojem času popularne. Razširile so se tudi prek meja dednih dežel, v Prekmurje, ki je bilo med 11. in 18. stoletjem pod zagrebško škofijo.⁷⁷ V Univerzitetni knjižnici Maribor (UKM) imajo rokopis Ms 56. Zanj je Janko Glazer napisal, da je to cerkvena pesmarica, ki se ji reče tudi *Prekmurska pesmarica I*, starejša. Tako jo je poimenoval, ker je bila kupljena v Prekmurju, verjetno leta 1921 v Šalovcih (madž. Sal). Rokopis je bil leta 1710 last Nikolaja Legna iz Martjancev.⁷⁸ Prek te tako imenovane *Martjanske pesmarice I* oziroma njene starejše predhodnice se je zgodila recepcija treh Trubarjevih, treh Dalmatinovih, ene Klinčeve in ene anonimne »ta stare« velikonočne pesmi ter delno *Ene druge velikonočne pesmi*. Gre izključno za prazniške pesmi. Od adventnih so v *Martjansko pesmarico* prišle: Klinčeva *Ena druga božična pejsen*, ki je bila tesna predloga pesmi *Od nebesz prido Angylye*, nato Trubarjeva *Ta stara božična peissen ... Dies est letitiae* (Dan veselja je), sledita Dalmatinovi *Ta božična pejsen: Puer Natus* (Deček rojen) in *Ta hvaležna božična pejsen, a solis ortus cardine etc.* in zadnja, Trubarjeva, *In die natali Christe cantilena* (Pesem o rojstvu Kristusa). Omenjenih 5 pesmi je postalo sestavni del prekmurske rokopisne starejše *Martjanske pesmarice I* iz 16. in 17. stoletja. S prepisi so se pesmi prenesle v mlajše pesmarice 18. in 19. stoletja, ki so jih zase prirejali tudi katoličani.⁷⁹ Med postnimi in velikonočnimi pesmimi v *Martjanski pesmarici* pa so mesto našle: Dalmatinov *Pasjon iz vseh štirih evangelistov, v tej viži kakor ozgoraj ta pejsen: sveti Paul v enim listi*, prirejena Trubarjeva *Od te večerje ali prave maše Jezusove, gdu inu koku je to isto postavil, ino koku se ima deržati* in anonimna *Ta stara velikonočna pejsen, v nekuliku mejstih popraulena, na mnogitero vižo*. Pozneje so *Martjansko pe-*

75 Koruza, 329.

76 Florjanc-Škulj, 106.

77 V. Novak: Trubarjeva in Dalmatinova besedila v Martjanski pesmarici I, Slavistična revija, letnik 43, leto 1995, št. 3, 267–275, cit. 275 (Novak).

78 Ur. V. Novak: Martjanska pesmarica, uredil in spremna besedila napisal Vilko Novak, Ljubljana 1997, 3 (Martjanska pesmarica).

79 Novak, 267, 268, 269, 270.

smarico I pogosto prepisovali, prepise pa uporabljali tako v evangeličanskih kot tudi v katoliških prekmurskih cerkvah.⁸⁰

K teži in pomenu pričujoče pesmarice je precej prispevalo tudi dejstvo, da je bila ilustrirana, torej opremljena s petnajstimi lesorezi, ki sta jih podrobneje obdelala B. Puc-Bjelić in Pelc. Za ilustracije je Puc-Bjelić menila, da se med seboj stilno razlikujejo ter da so predloge zanje in lesorezi nastali skoraj istočasno in da bi jim lahko pripisali sedem avtorjev, od katerih pa je le eden signiran.⁸¹

Prvo stilno skupino predstavlja »Krst«. V okroglem, obokanem prostoru, stoji na podstavku krstilnik, ki ima obliko keliha. Okrog krstilnika oz. keliha so zbrane osebe, ki prisostvujejo dogodku. Osrednja oseba upodobitve je duhovnik, ki nad krstilnikom drži krščenca in ga obliva z vodo. Na duhovnikovi desni strani stoji, z odprto knjigo v levi in vrčem v desni roki, njegov pomočnik. Na duhovnikovi levi strani stojita mož in žena, za katera Puc-Bjelić pravi, da sta ali boter in botra ali starejša krščenca. Za njima sta upodobljena še dva (nedoločljiva) ženska portreta. Vse osebe so oblečene v moderne obleke. Puc-Bjelić meni, da lesorezec ni popolnoma obvladoval perspektive, kar se, po njenem, najlepše vidi v izdelavi prostora. Za Puc-Bjelić so zanimive glave figur, ki so izrazite, posebej glava žene.

Drugo stilno skupino predstavljata ilustraciji, za kateri Puc-Bjelić meni, da sta nastali istočasno kot zgornja, ena od njih pa predstavlja »Obhajilo pod obema podobama«. V prostoru, ki ima v ozadju dve okni, stoji miza, na njej dva svečnika s prižganima svečama oklepata velik trokrilni oltar. Pred oltarjem stojita dva duhovnika, ki obhajata klečeči osebi, na levi s kruhom, na desni z vinom, v vrsti za njima pa na obhajilo čaka množica ljudi. Puc-Bjelić pravi, da je kompozicija lesoreza simetrična, za temo postavi, da je izrazito protestantska in ji pomaga pri dataciji lesoreza, ki po njenem mnenju ni mogel nastati pred tretjim desetletjem 16. stoletja.

Tretjo stilno skupino predstavlja ilustracija »Jezusov vnebohod«, na katerem je, okrog majhne vzpetine, upodobljen zbor klečečih apo-

80 Novak, 267–275, cit. 275.

81 B. Puc-Bjelić: Ilustracije v slovenskih protestantskih knjigah, Zbornik za umetnostno zgodovino, letnik IV, leto 1957, 183–210, cit. 198–200 (Puc-Bjelić).

stolov, ki gledajo v nebo vzpenjajočega se Jezusa Kristusa, od katerega se skozi oblak vidi samo del nog in oblačila. V celoti sta v profilu upodobljeni le dve apostolski podobi, od ostalih pa so v glavnem upodobljene samo glave. Puc-Bjelić pravi, da je ta ilustracija po stilu upodobitve podobna prej omenjeni.

V četrto (stilno) skupino Puc-Bjelić prišteva signirano ilustracijo »Mojzes prejema zakone«. Umetnikov monogram je na levi strani spodaj v obliki številke 4 s križem. Lesorez v desnem kotu zgoraj upodablja Boga Očeta, ki pod njim klečečemu Mojzesu izroča tabli zakonov. V ozadju, na levi strani, so upodobljeni v dolini postavljeni šotori, za katerimi se dvigajo nazobčani vrhovi gora, kjer je tudi umetnikov monogram CE, za katerega Puc-Bjelić pravi, da pripada neznanemu mojstru. Puc-Bjelić primerja ta lesorez tudi z onimi, (bržda) istega avtorja v *Bibliji* in ugotovi, da je razlika velika: npr. pri rokah, ki so na lesorezu v pesmarici velike in imajo dolge prste, na biblijskih ilustracijah pa majhne, nekoliko okorne, a vendar lepo oblikovane. Puc-Bjelić meni, da bi se edina sorodnost med ilustracijami lahko našla v načinu upodobitve drevja oz. grmovja. Puc-Bjelić je mnenja, da če gre v tem primeru za delo mojstra CE, je to zagotovo (!) njegovo zelo zgodnje delo.

V sredino 16. stoletja Puc-Bjelić datira ilustracijo »Izgon Adama in Eve iz raja«. Na desni strani sta upodobljena gola Adam in Eva, ki prihajata iz raja. Na levi strani, za njima, je upodobljen angel, ki je oblečen v košato obleko, z desnico pa vihti meč nad glavo. Puc-Bjelić za kompozicijo pravi, da je pretehtano simetrična. Po njenem mnenju drevo v sredini razdeli lesorez v dva dela. Roke angela so oblikovane podobno kot pri prejšnjem lesorezu (»Mojzes prejema zakone«), prav zato tudi postavlja nastanek ilustracije v podoben čas, a je, po njenem mnenju, kljub temu nekoliko mlajši.

Po mnenju raziskovalke Puc-Bjelić bi lahko približno v sredino 16. stoletja datirali tudi ilustracijo »Jezusovo rojstvo«, ki upodablja s slamo kriti hlev, v ozadju pa je viden del stolpa z okni. Pred hlevom kleči Mati Božja (Marija) z Detetom (Jezusom), ki leži na stopnici. Ob Mariji stoji Jožef. Nasproti družini stojita dva pastirja, ki sta se prišla priklonit detetu (Jezusu). V ozadju, na levi strani, se razprostira pokrajina z gričem, na katerem se pasejo ovce, ter mestom in gorami.

Zadnja ilustracija, ki jo obravnava Puc-Bjelić, je »David s harfo«. Po njenem mnenju omenjena ilustracija nima nič opraviti s prejšnjimi, saj je njena izdelava veliko boljša. Ilustracijo dobesedno opiše tako: »Pogled se nam odpre v del sobe z odprtim polkrožno zaključnim oknom, katerega vrhnji del je zastrt z zaveso. Skozenj vidimo gričevnato pokrajino s hišami v ozadju. Na težki mizi pred oknom leži odprta knjiga; David jo je pravkar odložil in segel po harfi. Prislonil jo je na podstavek stebra in pričel ubirati strune. David je upodobljen kot silak, z mišičastimi nogami, orjaške postave in nežnega, v daljavo uprtega pogleda. Lesorez spominja na dela Virgila Solisa in Josta Ammana.« Za obravnavane lesoreze raziskovalka Puc-Bjelić pravi, da razen za enega ni mogla ugotoviti, čigavi so in od kod so vzeti.

Po mnenju Pelca je Dalmatinov »katekizem« iz leta 1584 tipografsko najboljše opremljeni slovenski katekizem iz 16. stoletja.⁸² Vsaka stran ima svoj okrasni okvir, knjiga pa, ustrezno vsakemu poglavju, vsebuje po eno ilustracijo, skupaj torej 15 njih, ki so delo različnih avtorjev in niso nastale v enakem času ter imajo vidne razlike v načinu izvedbe. Eden od lesorezov je signiran z (grško) črko Ψ (psi). Dva od lesorezov imata navedeno letnico nastanka 1551, a Pelc zanju zapiše, da se zdi, da nista delo istega avtorja. Pelc ugotavlja, da samo štiri od petnajstih ilustracij ustrezajo vsebini katekizma, a niti ena vsebinsko ne stoji na ustreznem mestu. Štiri ilustracije, ki vsebinsko ustrezajo katekizmu so: 1) »Mojzes prejema plošče zakonov«, 2) »Stvarnik« oz. »Bog Oče«, 3) molitev »Očenaš« spremlja ilustracija, na kateri je upodobljen Jezus z učenci, 4) poglavje »o evharistiji« spremlja ilustracija z upodobljenim obhajilom in zadnjo večerjo. Pelc navaja, da je več kot polovica lesorezov odtisnjena ali pri priložnostnih pesmih/napevih za posamezne praznike, katerih avtorja sta Primož Trubar in Jurij Dalmatin, pesmi pa so opremljene tudi z notnim zapisom, ali pa pri vrhuncih zgodb iz zgodovine odrešitve. Po dva lesoreza krasita pesmi o krstu, po en lesorez pa pesem o Kristusovem rojstvu, zadnji večerji, Kristusovem vnebohođu, spustu Svetega Duha

82 M. Pelc: Biblija priprostih, Ilustracije hrvatskih i slovenskih protestantskih knjiga 16. stoljeća, Zagreb 1991, 67–68.

na zemljo in Sveti Trojici. Zadnji odtisnjeni, po stilu poznorenesančni lesorez, stoji tik pred Davidovimi psalmi in prikazuje kralja pri igranju velike harfe. Zanj Pelc pravi, da ga je napravil mojster stila, saj gre, po Pelčevem mnenju, za najboljši lesorez v vseh natisnjenih slovenskih in hrvaških katekizmih.

Pelc je mnenja, da sta, gledano iz vidika protestantske ikonografije, najzanimivejša lesoreza tista dva, ki ilustrirata evharistijo. Prvi je vodoravno predeljen. V njegovem spodnjem delu je upodobljeno deljenje obhajila, v zgornjem delu, ki je predstavljen kot portalna luneta, pa je upodobljen izsek iz Kristusove zadnje večerje in sicer motiv Kristusovega obhajanja apostolov. Pelc pravi, da je umetnik s takšnim neposrednim slikovnim soočenjem dveh sorodnih motivov hotel poudariti povezanost stvarnosti in simbola, v istem smislu pa tudi »praesentio realis«, tj. dejansko navzočnost Jezusove krvi v evharistiji. Drugi lesorez je odtisnjen pri eni izmed Dalmatinovih pesmi, kompozicijsko pa je soroden s spodnjo polovico prej omenjenega. Tudi tukaj je v ospredju motiv deljenja obhajila. Pelc posebej izpostavi v ozadju upodobljen veliki krilni oltar, ki naj bi po njegovem mnenju kazal pristno Luthrovo (württemberško) strpnost do podob.

Za vse lesoreze, objavljene v Dalmatinovi pesmarici iz leta 1584, Pelc ugotavlja, da gre za obrtniško izdelane ilustracije za preproste ljudi, ki imajo izvor v nekem (neznanim?) pogosto posnemanem vzoru, ki pa je že toliko preoblikovan, da izkazuje izoblikovano grafično umetnost posameznih avtorjev.

Sklep

Dalmatinov prispevek pri razvoju slovenske protestantske pesmarice je bil odločilen. Pogojno je Dalmatin sodeloval že pri Trubarjevi »prvi« pravi pesmarici iz leta 1567, zagotovo pa leta 1574, kar morda pomeni, da je Dalmatin opazoval »drugega očeta«, »učitelja« in »očeta v Kristusu« (»Vatter im Christo«)⁸³ na delu in se pri njem

83 1572, januar 10, Esslingen, Pismo Jurija Dalmatina kranjskim odbornikom, obj. J. Rajhman v: Pisma slovenskih protestantov, SAZU, Razred za filološke in literarne vede, Korespondence pomembnih Slovencev, 11, Znanstveno raziskovalni

učil, verjetno že prav v začetku, pri rojstvu pesmarice. Leta 1575 je morda tudi na podlagi prevajanja celotnega *Svetega pisma* in načrta izdaje *Biblije* v slovenskem jeziku sodeloval v Trubarjevih *Treh dubovnih pejsnih* in v njih objavil prevod šestih psalmov, od katerih je za 91. psalm Čerin ugotovil, da ga je mogoče šteti za Dalmatinovo avtorsko pesem na podlagi psalma. Hkrati je v tej pesmarici že objavil večinski delež – šest od skupno enajstih pesmi. Leta 1579 je Dalmatin objavil svojo prvo pravo pesmarico, pri kateri je morda sodeloval – se vsaj posvetoval – s Trubarjem in ki jo, retrogradno gledano, verjetno lahko štejemo za vmesno postajo, most do pesmarice iz leta 1584, ki pomeni vrh Dalmatinovih uredniških, vsebinskih in oblikovnih prizadevanj pri razvoju slovenske protestantske pesmarice. Tudi oblikovno je pesmarica iz leta 1584 do tistega časa najbolj opremljena – je ilustrirana. Krasi jo 15 lesorezov.

Dalmatin je z delom pri razvoju slovenske protestantske pesmarice nadaljeval delo, ki ga je začel Primož Trubar. Dalmatinova prizadevanja je po vsebini, predvsem v količini objavljenih pesmi in številčnosti zastopanih avtorjev, dopolnil Felicijan Trubar s svojo pesmarico, izdana leta 1595. Njegova pesmarica je po obsegu besedil in številu strani najobsežnejša slovenska protestantska pesmarica. Tradicijo slovenske protestantske pesmarice je moč slediti tudi v ohranjeni prekmurski, t. i. *Martjanski pesmarici*, v kateri so se ohranile tudi Dalmatinove pesmi.

center SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Ljubljana 1997, prepis: 53–56, prevod: 56–58, cit. str. (prepis:) 54, (prevod:) 57, orig. v: ARS, Stan. arh., fasc. 54/2, sn. 1, foto: NUK, Ms 22/57, objavil: Th. Elze: Primus Trubers briefe, Tübingen 1897, 508–511 (delno).

agree with Calvin. He also constantly opposed every form of religious radicalism, such as was typical of the Anabaptists. But he was certainly no supporter of religious tolerance. In the autumn of 1553 he moved to the Württemberg region at the invitation of Duke Christopher and remained there until his death. He continued intense editorial and authorial activity in Italian and Latin at the Morhart printing press in Tübingen, where Primož Trubar also published his first two books. Vergerij first met Trubar personally in Ulm in 1555. The result of this meeting was the publication of the Slovene translation of Matthew's Gospel in the same year. The Slovene introduction was signed with the initials V.T. (i.e. Vergerij and Trubar). In the service of Duke Christopher he also returned to international politics and visited eastern Prussia, Lithuania and Poland after 1556. He was also in Vienna at the court of Maximilian of Habsburg. He published many books in Königsberg. Vergerij's religious convictions remain difficult to determine in the second half of his life as well. His writings in exile are typified by persistent and vehement opposition to the papacy. Precisely when he was in mortal danger, he declared he was convinced he did right in leaving Italy so he could »follow and embrace Jesus Christ, the crucified.« After numerous misunderstandings he was reconciled with Trubar in the last months of his life. According to the testimony of Vergerij's nephew, the Slovene Reformer was close to him and offered him comfort in his last moments of life as a fellow countryman.

UDC 929Dalmatin J.
821.1:274.5"15"

Lucijan Adam

Dalmatin's contribution in Slovene Protestant hymnals

Dalmatin's contribution in the development of Slovene Protestant hymnals was decisive. He possibly cooperated in Trubar's "first" proper hymnal of 1567, but definitely in that of 1574, which probably means that Dalmatin observed his "second father", "teacher" and "father in Christ" ("Vatter im Christo") at work and learnt from him, probably right at the beginning, at the birth of the hymnal. In 1575 probably also on the basis of translating the entire Bible and planning the publication of the Bible in Slovene, he cooperated in Trubar's *Three Spiritual Songs* and published there a translation of six psalms. Čerin considered that one of these, Psalm 91, could perhaps be regarded as Dalmatin's own hymn on the basis of the psalm. In fact, Dalmatin contributed the larger part – six out of the total of 11 hymns are his. In 1579 he published his own first proper hymnal, where he probably worked with Trubar – or at least took advice from him. Viewed

retrospectively, this hymnal can probably be considered an intermediate stage, a bridge to the hymnal of 1584, which represents the peak of Dalmatin's endeavours in editing, content and design within the development of Slovene Protestant hymnals. The 1584 hymnal was also the best designed of its period, illustrated and embellished with 15 woodcuts. Thus Dalmatin continued the work begun by Primož Trubar in this field. Dalmatin's endeavours for the contents, especially in the number of hymns and of authors represented, were complemented by Felicijan Trubar with his hymnal, published in 1595. With the extent of its texts and number of pages this was the most comprehensive Slovene Protestant hymnal. The tradition can be traced in the extant Prekmurje hymnal, the so-called *Martjanska pesmarica*, in which Dalmatin's hymns are also preserved.

UDC 929Vlačič M.
239:284.1 "15"

Hans Peter Großhans

Flacius (Vlačič) and God's Word: the conflict with Kaspar Schwenckfeld

With his *Clavis Scripturae sacrae (Key to the Holy Scriptures)* Matija Vlačič the Illyrian (Matthias Flacius Illyricus) made an important contribution to the development of hermeneutics in theology, philosophy and the humanities in general, as is mostly recognized. Vlačič had tackled hermeneutic problems earlier than in his *Clavis* (1567), for example, in his polemics with Kaspar Schwenckfeld in the years 1551 – 1559, where he showed his understanding of God's Word and a suitable interpretation of the Bible. The specific nature of Vlačič's interpretation of the Bible can be seen here. The controversy with Schwenckfeld centred on the relation between the Word and the Spirit with reference to the Christian faith, its origin and definition just as to the interpretation of the Bible itself. Vlačič's characteristic concept is that God does not give his Spirit without a medium, referring to Romans 10:17: "Faith through the proclamation, and the proclamation through the word of Christ". Vlačič considers God's being bound to these media as His free choice and not a human construction. From the standpoint of incarnational theology we can view Vlačič as a predecessor of the hermeneutical thesis in 20th-century Lutheran theology, according to which God in coming into the world at the same time *came to the word*. In Vlačič's view it was also important to reject strongly the difference between the literal and spiritual sense of the Bible. Precisely such a differentiation, he thought, veils the clarity of biblical messages and prevents the certainty which it could offer. Just as later in his *Clavis*, Vlačič did not view his hermeneutics as a special theological doctrine, although he developed it alongside the Bible; it should hold for the understand-